

*Константинова Т.В.,
аспірантка Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

ПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: ЧИННИКИ ТА СКЛАДОВІ

Анотація. У статті проаналізовано чинники та складові політичного вибору суб'єктів політичної діяльності в умовах демократизації суспільства. З теоретико-методологічних позицій раціонального вибору та публічного вибору визначено сутність політичного вибору за демократії та досліджено основні інтерпретації політичного вибору.

Ключові слова: політичний вибір, демократизація суспільства, теорія публічного вибору, теорія раціонального вибору, політична діяльність, суб'єкти політики.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність дослідження політичного вибору в умовах демократизації суспільства, його чинників та складових обумовлена зростаючим впливом комунікативних механізмів політичного вибору, демократизацією комунікативної взаємодії та суспільних відносин нас сучасному етапі політичного розвитку. Визначена проблема має тісний зв'язок із таким явищем, як електоральний вибір, який реалізується у процесі виборчої кампанії та полягає у необхідності проаналізувати фактори, які заважають раціональному політичному вибору громадян у процесі демократизації суспільства.

Сучасний етап розвитку політичної системи характеризується істотними зрушеннями у взаєминах людини і влади, трансформаціями пануючої картини світу, розвитком глобалізаційних процесів та інформаційних технологій. Демократизація пострадянських суспільств, плюралізація політичного простору змінює простір політичного вибору.

Дослідження феномену політичного вибору набуває особливої актуальності у перехідні періоди життя суспільства, які супроводжуються кризою довіри між суспільством та владою, необхідністю пошуку механізмів підвищення політичної участі громадян, компетентності політичного управління, ефективності у процесі прийняття та реалізації політичних рішень, забезпечення сталого розвитку.

У країнах консолідованої демократії актуалізуються проблеми, пов'язані зі становленням інформаційного суспільства. Один із головних викликів сучасної доби полягає у тому, що соціальна основа політичної влади поступово трансформується

та заміщується або опосередковується масовими комунікативними процесами. Стали випадати цілі проблемні блоки, що традиційно презентували масову політику та політичний вибір доби модерну: функціонування політичних інститутів національної держави, права людини (захист особистих даних, інтелектуальна власність та ін.), захист особистості від необґрунтованого державного втручання, забезпечення необхідних для життя соціально-економічних стандартів та ін.

Однією із суспільних інституцій, які трансформуються під впливом комунікативних процесів, виступає політичний вибір. Це пов'язано із тим, що змінюються основи політичної взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства. У сучасному світі індивід у політичному просторі діє та обирає не стільки під впливом ідеологій, скільки під впливом інформаційних повідомлень, які визначають політичний порядок денний, раціоналізують політичний вибір.

Проблема політичного вибору пов'язана із широким колом питань, які стосуються усіх сфер суспільного життя та аспектів соціально-політичної взаємодії, одним із яких виступає комунікативний вимір. Вона характеризується багатоаспектністю, що ускладнює його раціоналізацію, визначення та застосування у правовому полі, політичних дискусіях та дискурсі мас-медіа.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У теоретичних підходах щодо аналізу політичного вибору на зміну теорії раціонального вибору, з її положеннями «економічного егоїзму», приходять теорія суспільного вибору (Дж. Бюкенен, М. Олсон та ін.), де одним із головних положень виступає орієнтованість політичних акторів на стратегічну взаємодію. Слід відзначити, що сучасна система демократичного політичного (та електорального) вибору основана на ліберальній політичній доктрині, яка формувалась на європейському та північно-американському континенті протягом століть. Вона також стала результатом широких наукових пошуків такі видатних теоретиків та практиків демократії, як Л. фон Мізес,

І. Бентам, І. Берлін, А. Сміт, Ф. Гаєк, Д. Менінг, Дж. С. Мілль, А. де Токвіль, Г. Спенсер, М. Фрідмен, Б. Констан, Л. Гобгауз, Р. Дворкін, Дж. Роллз, Ф. Фукуяма та ін. У творах цих авторів закладено фундаментальні основи обґрунтування теорії політичного вибору, його чинників та складових в умовах демократизації. Політичний вибір потребує постійного підтримання «духу свободи» серед громадян. Цьому, на думку А. де Токвіля, сприяють такі риси, як високий рівень незалежності та самостійності громадянина, енергійність та дух авантюризму, антиетатистський тип свідомості, прагнення до особистого економічного добробуту, поміркований індивідуалізм [2].

Сер Ісає Берлін розглядав політичну реальність як плюралістичну, що прямо відображає різноманітні та суперечливі культури і ціннісні системи. Проголошений І. Берліном плюралізм цінностей визнаний класикою західноєвропейського лібералізму і заслуговує вивчення і впровадження у розвиток теорій політичного вибору.

Теорія політичного вибору розвивалась не лише у сфері політичної філософії, а й економічної теорії. Зокрема, її досліджували з точки зору «конституції економічної політики» представники теорії публічного вибору.

Розвиток теорій політичного вибору з середини ХХ століття (після виходу ряду робіт К. Ероу, У. Рікера, Дж. Найта, Дж. Б'юкенена та ін.) пов'язується з теорією раціонального вибору. З того часу в економічній теорії та політичній науці існує суперечливе ставлення до результатів застосування теорії раціонального вибору як методологічної основи політичної науки.

На думку Дж. Б'юкенена, політична теорія має запропонувати модель вибору, яка враховує наявний державний або політичний устрій, розробити «конституцію економічної політики», виявити ті правила і обмеження, в рамках яких приймаються політичні рішення, з метою розкрити економічну сутність відносин між особистістю та суспільством, щоб на цій основі виробити конкретні рекомендації для політиків.

У сучасному світі, під впливом глобалізаційних процесів набувають нового змісту фундаментальні засади політичної взаємодії, такі як політичний вибір, політична суб'єктність, суверенітет, правові норми, інститути тощо. Водночас, демократія та ринкова економіка залишаються найбільш ефективними соціально-політичними системами. Намагання прийняти виклики постсучасності з боку демократичних інститутів ілюструється такими концепціями, як «урядування» (governance), глокалізація, медіатизація.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті — дослідити чинники та

складові політичного вибору в умовах демократизації суспільства. Мета статті полягає також у спробі довести, що об'єктивний розгляд політичного вибору, комунікативних механізмів його формування можливий через призму комплексного аналізу відносин між владою та суспільством, які найбільш рельєфно проявляються у контексті комунікативної взаємодії. У процесі переходу від авторитаризму до демократії відбуваються системні, комплексні трансформації багатьох сфер суспільного життя. Однією із ключових стає проблема пошуку ефективних механізмів політичного вибору. При цьому варто відзначити, що демократична модель політичного вибору так і не стала реальністю у країні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для моделі політичного вибору в умовах демократизації суспільства фундаментальними виступають принципи лібералізму. Оптимальним представляється такий тип політичної взаємодії, для якої характерні наступні ознаки.

По-перше, вільна конкуренція індивідів та ідей, в основі якої — економічний та політичний інтерес окремого індивіда, та суспільний інтерес.

По-друге, високий рівень політичної активності громадян.

По-третє, постійний інтерес до політичних проблем з боку громадян, контроль над владою з боку інститутів громадянського суспільства. Це виражається в бажанні бути відповідальним та поінформованим громадянином.

По-четверте, свобода, як найвища цінність сучасного (модерного) суспільства. Свобода, як негативна («від...» рабства, традиційних авторитетів, політичного впливу церкви), так і позитивна — «для...» розвитку особи, економічного зростання, інституціоналізації політичного вибору.

По-п'яте, орієнтація на політичні процеси, які визнають необхідність і бажаність формування раціональних процедур та відповідних організацій у сфері державного управління. Це процес автономізації та мобілізації політичної участі громадян, груп та спільнот в залежності від специфіки політичного та соціокультурного простору.

У центрі уваги лібералізму знаходиться процес індивідуального вибору, не завжди залежний від складного інституційного механізму його реалізації. Передбачається, що індивіди, як покупці і продавці товарів і послуг роблять вибір у відповідності зі своїми різноманітними перевагами.

Такий підхід дозволяє побачити, що влада та державні інститути не є ідеальними політичними установами, мета яких — турбуватись про благо суспільства. Навпаки, вони зацікавлені у максимізації власного прибутку так само, як і їхні виборці. Але це тільки один із мотивів політичної

поведінки, який не виключає усіх інших. Основна відмінність між ринком і політичною системою, полягає не в відмінних типах цінностей та інтересів людей, а в умовах, в яких індивіди сповідують свої різноманітні переконання. Трагування політики як обміну має велике значення для вироблення теорії політичного вибору. Ступінь удосконалення роботи політичних інститутів повинна вимірюватися не в одиницях наближення до якогось абстрактного ідеалу, який ігнорує людину, а навпаки, - в одиницях забезпеченості людей усіма необхідними їм благами. У цьому контексті особливої ваги у процесі демократизації суспільства набуває один із головних висновків Дж. Б'юкенена. Він полягає в тому, що реформувати треба не політику як таку, а «конституцію політики» [1].

Основою політичного вибору виступає комунікативна взаємодія між інформованими, компетентними громадянами та владою. У сучасних умовах ці відносини опосередковані інформаційним простором, зокрема — діяльністю мас-медіа, а політична комунікація структурує політичну реальність. Ареною формування та реалізації політичного вибору виступає комунікативна сфера, яка характеризується високою інтенсивністю та великими обсягами політичної інформації. Саме тому, у процесі демократизації суспільства важливою є комунікативна складова процесу формування та реалізації політичного вибору. Це обумовлено розвитком інформаційних технологій, медіатизацією політичного процесу та зростаючим впливом Інтернет-комунікацій. У результаті комунікативної взаємодії визначається стратегія політичного розвитку, а на простір політичного вибору впливає особливий тип раціональності — комунікативна раціональність, яка висуває вимоги логічної обґрунтованості, культури аргументації, моральності.

Вона конструюється у ході взаємодії влади та суспільства (вертикальна взаємодія), між органами влади (конституційно-правова відповідальність) та інституціями громадянського суспільства (горизонтальна взаємодія).

Політичний вибір стає одним із визначальних фактором модернізаційного типу політичного розвитку, коли відбувається десакралізація політичного простору, формується мережева організація політичної діяльності.

Серед чинників впливу на політичний вибір у процесі демократизації суспільства слід відзначити наступні:

- наявність конституційно-правових механізмів регулювання політичного простору;
- плюралізм соціальних груп та спільнот;
- тип політичного режиму;
- рівень політичної активності громадян;

- діяльність незалежних мас-медіа;
- рівень політичної свідомості та культури тощо.

Одним із важливих напрямків політичних досліджень виступає теорія публічного вибору, апологети якої виходять з того, що методи аналізу ринкової поведінки індивіда універсальні. Їх можна застосувати до будь-якої зі сфер, де людина повинна зробити вибір. Саме тому, дослідження публічного вибору, послідовно використовуючи принципи класичного лібералізму і методи мікроекономічного аналізу, активно втрутились у політичне, соціальне та правове поле досліджень. Таке втручання отримало назву «економічного імперіалізму»: критикуючи державне регулювання, представники теорії суспільного вибору зробили об'єктом аналізу не вплив кредитно-грошових і фінансових заходів на економіку, а сам процес прийняття урядових рішень.

Основна передумова теорії публічного вибору полягає в тому, що люди діють у політичній сфері, реалізуючи особисті інтереси, і не існує непереборної межі між бізнесом і політикою. Ця теорія послідовно викриває міф про державу, у якої немає ніяких інших цілей, крім турботи про суспільні інтереси. Таким чином, теорія публічного вибору вивчає різні способи і методи, за допомогою яких індивіди використовують урядові установи у своїх власних інтересах.

Демократичне урядування неможливе без вільного, раціонального вибору громадян, який визначає напрямки та темп перетворень. Демократичний вибір у процесі взаємодії влади та громадян виступає дієвим механізмом політичного контролю, підвищення ефективності діяльності органів державної влади.

Разом із тим вибір оптимальної моделі взаємодії влади та суспільства обумовлений такими чинниками сучасного політичного процесу, як:

- маркетизація (заміна традиційних бюрократичних командно-адміністративних механізмів ринковими);
- орієнтація держави на надання послуг, орієнтованих на споживача та створення умов для вибору послуг;
- децентралізація управління, наближення центру прийняття рішень до громади;
- підвищення відповідальності за результати урядування, оцінка ефективності уряду результатами для безпосереднього споживача державних послуг.

Процес формування політичного вибору, пройшовши ряд історичних етапів, сьогодні обумовлений наступними факторами.

По-перше, політичний фактор, який полягає у необхідності створення демократичних політичних

інститутів, становленні громадянського суспільства, модернізації економіки.

По-друге, соціальний фактор. Усі країни вирішують серйозні соціальні проблеми, що виникають при переході від індустріального суспільства до інформаційного.

По-третє, економічний чинник, важливість якого обумовлена економічною кризою, проблемами світової фінансової системи.

По-четверте, інституційний фактор: національні уряди стають частиною глобальної економіки і глобальної політичної системи та вимушені конкурувати з глобальними політичними та економічними акторами. При цьому збільшується вплив і значення неурядових організацій.

Таким чином, виникає нова конструкція, за якої політична і розпорядча влада все більше концентрується на глобальному (наднаціональному) та локальному (регіональному) рівнях.

Феномен електорального вибору передбачає спеціально організовану ситуацію, певні визначені умови, коли суб'єкт робить вибір із запропонованих організаторами виборів альтернатив (кандидатів та партій). Структура готовності до здійснення свідомого політичного вибору охоплює три компоненти: когнітивний (усвідомлення об'єкта), афективний (емоційна оцінка об'єкта) і поведінковий (послідовна поведінка щодо об'єкта).

На етапі формування альтернатив вирішення суспільної проблеми важливим є вибір мети рішення та відбір необхідної для прийняття рішення інформації. Одна із вимог до ефективного політичного рішення — його своєчасність, тобто вибір оптимального часу для прийняття рішення. На етапі безпосереднього прийняття (ухвалення) політичного рішення основним елементом виступає вибір однієї із наявних альтернатив. Тут розглядаються максималістська, нейтральна та мінімально можлива альтернативи. На вибір альтернативи впливають такі технологічні детермінанти, як директивність, адресність, законність, наявність ресурсів для реалізації, логічність, можливість контролю. Після реалізації рішення необхідно обрати напрямки модифікації політики.

Таким чином, на всіх етапах формування, прийняття та реалізації політичного рішення визначальна роль належить процедурам політичного вибору.

Механізм впливу комунікативних процесів на здійснення електорального вибору складається з таких етапів, як формування в індивіда стану готовності до дії або сприймати інформацію певним чином, пошук додаткової інформації про соціально-політичну ситуацію, ситуацію виборчих перегонів, про окремих політиків чи кандидатів, політичні партії і сили, прийняття рішення, перевірка

прийнятих рішень на вірогідність і можливість реалізації у конкретній соціально-політичній ситуації.

В основі формування оціночного ставлення до електорального процесу, до альтернатив електорального вибору знаходяться комунікативні процеси, які визначають особливості сприйняття, обробки інформації, приймання електорального рішення тощо. При цьому певні політичні вподобання починають формуватися задовго до початку виборчої кампанії.

Одним із визначальних чинників, які обумовлюють сутність та характеристики політичного вибору на даному етапі розвитку, виступає експансія технологічного функціонування, яке утворює нові стандарти, а також уніфікує та систематизує процес політичного вибору, політичну взаємодію в цілому.

Вплив технологічного удосконалення засобів передачі та отримання інформації найбільше відчутний у політичних комунікаціях, які стають більш динамічними, глобальними, відкривають нові можливості інтерактивного спілкування за допомогою інтеграції та передачі текстової та аудіовізуальної інформації. Безумовно, це позитивно впливає на процес політичного вибору. Проте, з іншого боку, ці можливості не завжди реалізуються, а комунікація (зокрема, політична) не стає більш змістовною.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Узагальнюючи результати дослідження чинників та складових політичного вибору в умовах демократизації суспільства слід відзначити наступне. Формування простору політичного вибору, механізмів раціонального прийняття політичних рішень у демократичних країнах залежить від взаємодії інституцій влади та громадянського суспільства.

У процесі демократизації необхідно знайти адекватні відповіді на виклики постіндустріального, інформаційного суспільства, що стає реальністю у країнах консолідованої демократії та визначає політичну перспективу у світовому масштабі. Можна стверджувати, що реалізація демократичного переходу неможлива без заміни традиційних засобів адміністрування та державного управління, що спираються на правила і авторитет влади, який підкріплено потенціалом здійснення насильницьких дій на «м'які» форми, що використовують інформацію, комунікативні механізми взаємодії та конкуренцію державних послуг.

Таким чином, політичний вибір у процесі демократизації суспільства характеризується необхідністю приймати рішення в умовах швидких політичних змін, які часто випереджають

формування загально визнаних (що принципово важливо з точки зору демократичного розвитку) та ефективних механізмів для оптимальної взаємодії та дій політичних акторів в умовах становлення інформаційного суспільства та глобалізації.

Повною мірою це стосується процесу політичного вибору: його умови мінливі, правила політичної боротьби швидко змінюються через зростання обсягу інформації, а вплив зовнішнього (міжнародного) середовища зростає.

Література:

1. Бьюкенен Дж. М. Сочинения. Конституция экономической политики. Расчёт согласия. Границы свободы / Дж. М. Бьюкенен // Нобелевские лауреаты по экономике. Т. 1. — М.: Таурус Альфа, 1997. — 560 с.
2. Токвиль А. Демократия в Америке / А. Токвиль; пер. с франц.; предисл. Гарольда Дж. Ласки. — М.: Прогресс, 1992. — 554 с.

Константинова Т.В. Политический выбор в условиях демократизации общества: факторы и составляющие. — Статья.

Аннотация. В статье проанализированы факторы и слагаемые политического выбора субъектов политической деятельности в условиях демократизации общества. С теоретико-методологических позиций рационального выбора и публичного выбора определена сущность политического выбора при демократии и исследованы основные интерпретации политического выбора.

Ключевые слова: политический выбор, демократизация общества, теория публичного выбора, теория рационального выбора, политическая деятельность, субъекты политики.

Konstantynova T.V. The political choice in the process of democratization of society: factors components. — Article.

Summary. This paper analyzes the factors and components of the political choice of subjects of political activity in conditions of democratization of society. From the theoretical and methodological positions of rational choice and public choice the essence of political choice for democracy and the basic interpretation of political choice, were studied.

Keywords: political choice, the democratization of society, the theory of public choice, rational choice theory, political activism, political actors.